

Iz arhivskih fondov in zbirk

Gradivo notarjev Okrajnega sodišča Celje

Bojan Himmelreich

Spisi notarskih fondov v količinskem smislu ne predstavljajo velikega deleža v celoti gradiva, ki ga hranijo slovenski arhivi in tudi sicer med raziskovalci ni zanje skoraj nikakršnega zanimanja. Vendar velja nameniti nekaj pozoroosti tudi njim, saj podrobnejši vpogled pokaže, da so lahko upoštevanja vreden vir.

O pristojnostih notarjev, zvrsteh njihovega gradiva in njegovi ohranjenosti so Arhivi pred časom že pisali,¹ zato ob tem le nekaj besed dopolnila. Omenjeni članek govori o dveh načinih formiranja notarskih fondov, o združitvi gradiva vseh notarjev posameznega sodnega okraja kot celote v fond ali o ločenem obravnavanju gradiva vsakega posameznega notarja. V Zgodovinskem arhivu Celje so skozi leta uporabljali oba načina, pri urejanju Okrajnega sodišča Celje pa smo se odločili za tretjega, t.j. za združitev notarskih spisov z ostalim gradivom pristojnega sodišča v en fond. Vse gradivo je arhiv prevzel kot celoto, kar samo po sebi še ne more biti argument za združitev, pač pa jo utemeljuje dejstvo, da so bili notari nekakšen »pomožni organ« sodišča, kar se kaže tudi v njihovi dolžnosti posredovati kot od sodišča pooblaščenim komisarji v nekaterih zadevah.

Številne pristojnosti notarjev dajo slutiti, da njihovo ohranjeno gradivo varuje obilico raznovrstnih podatkov. Na primeru ohranjenih spisov notarjev, ki so delovali pri Okrajnem sodišču v Celju,² je moč to trditev le podkrepiti, saj zasledimo mnogo podatkov, ki predstavljajo vire za različne veje raziskovanja.

Tovrstni dokumenti so lahko vir za pravnike, ki želijo ugotoviti npr. pogostnost posameznih načinov urejanja formalno-pravnih razmerij v preteklosti. Ob pregledu kateregakoli fascikla notarskega fonda ugotovimo, da ogromno večino gradiva predstavljajo ženitno-dedne pogodbe (približno 80%), desetina je kupoprodajnih pogodb, ostanek pa predstavljajo zapisniki različnih izjav, pobotnice, zadolžnice, poravnave, predajne in razdružbene pogodbe, dodatki k pogodbam itd. Manjši del celote predstavljajo tudi spodaj opisa-

ni dokumenti, zvezani s poslovanjem gospodarskih subjektov.

Etnologom in umetnostnim zgodovinarjem nudijo pogodbe o prevžitku ali to vrsto razmerij urejajoča določila v ženitno-dednih pogodbah podrobne podatke o prehrani, oblačilih, pohištvu ali poimenovanjih. Podatke o premičninah v lasti posameznikov zasledimo tudi v kupoprodajnih pogodbah. Kot primer je moč navesti pogodbo z dne 20. 8. 1879, s katero je grof Curt Spiegel kupil od viteza Theophila Wasilka pohištvo, orodje in priprave na posestvu gradu Bežigrad pri Celju.³ Priložen ji je namreč podroben popis omenjenih predmetov in njihova razporeditev po prostorih gradu in pomožnih objektih.

V pritličju naletimo zaradi njegove funkcije ali oseb, ki so ga uporabljale (posli), na skromno opremo in zato tamkajšnje prostore le naštejemo. Vseh je bilo 17: veža, tri poselske sobe, dve poselski jedilnici, kuhinja, tri shrambe (za mleko, jedila in sadje), stranišče (»englisch Wattercloseset«), izba z omaro za zdravila, soba za peko, pralnica, likalnica ter kopalnica in soba (slednji dve sta od ostalih izstopali po številu in vrednosti opreme).

Prvo nadstropje je imelo 14 prostorov, namenjenih lastnikovi družini (in gostom), o čemer priča bogatejša opremljenost. Naštevaje vsega bi bilo predolgo, zato je podrobneje predstavljeno le nekaj prostorov.

Delovna soba:

- 1 švedska peč s priborom
- 1 kipec na peči
- 1 železni zaslon pri peči
- 1 košara za drva
- 4 zavese s karnisami, vrvicami in zagrinjali
- 2 okenski zaščitni odeji iz ripsa
- 1 polica za puško
- 1 lesteneč iz serpentina
- 1 pljuvalnik
- 2 salonski omari
- 2 okenski blazini
- 1 ležalnik

- 1 regal
- 1 pisalna miza s podstavkom
- 1 pokrivaln
- 4 nblazinjeni švicarski stoli
- 1 mizica, prevlečena z ripsom
- 1 preproga
- 1 košara za papir
- 1 termometer
- 8 slik v okvirjih
- 1 nblazinjeni počivalnik s prevleko iz ripsa in blazinami

Saln za gospnde:

- 1 švedska peč s priborom
- 1 kipec na peči
- 1 zaslon pri peči iz jelenovega rogovja
- 1 lestenec iz jelenovega rogovja
- 1 ura z jelenovim rogovjem
- 1 pljuvalnik iz jelenovega rogovja
- 1 stojalo za palice iz jelenovega rogovja
- 1 konzola iz jelenovega rogovja
- 1 zofa iz rjavega usnja
- 1 naslnnjač iz rjavega usnja
- 1 manjša usnjena zofa
- 1 salonska miza
- 1 švicarski stol iz rjavega ripsa
- 2 salonski omari
- 1 igralna miza
- 2 preprogi ob zofi
- 1 omara z ogledalom
- 1 regal
- 1 ura v stekleni nmari
- 4 zavese iz rdečega ripsa s karnisami, vrvicami in zagrinjali
- 2 rdeči okenski zaščitni odeji
- 2 svečnika
- 4 kipci iz brona
- 2 orla z jelenovim rogovjem
- 3 lisičje glave
- 1 kunina glava
- 1 stenska polica
- 3 kipci iz brona
- 5 bakrorezov v okvirju
- 3 cigarnice in pepelniki
- 2 okenski blazini

Saln za dame:

- 1 švedska peč s priborom
- 1 kipec na peči
- 1 kitajski zaslon pri peči
- 1 kitajska kabinetna nmarica
- 1 knšara za drva
- 1 stružena gotska zofa iz rdečega žameta
- 6 gotskih ležalnikov iz rdečega žameta
- 2 gotska naslonjača iz rdečega žameta
- 1 mizica ob zofi
- 1 preproga
- 1 manjša okrogla mizica
- 1 salonska omara s predali

- 1 miza s kamnitn plnščo
- 1 ogledaln v pozlačenem okvirju
- 4 bakrnrezi v zlatih okvirjih
- 1 lestenec iz brušenega stekla
- 2 stojali za cvetlice z brončnimi nogami
- 1 pljuvalnik
- 2 bela stebra
- 1 posoda za zlato ribico
- 2 starinski - rimski - vazici
- 2 starinska - rimska - kipca
- 1 pladenj za posetnice
- 2 okenski blazini
- 4 zavese iz rjavega ripsa s karnisami, vrvicami in zagrinjali
- 2 vezeni okenski zaščitni odeji
- 1 košara za cvetje

Spalnica:

- 1 švedska peč s priborom
- 1 kipec na peči
- 5 zaves iz kretona s karnisami, vrvicami in zagrinjali
- 2 okenski blazini
- 1 preproga
- 3 manjše preproge
- 1 košara za drva
- 1 železen zaslon pri peči
- 1 počivalnik iz kretona z belo prevleko
- 2 naslnnjača iz kretona z belo prevleko
- 2 ležalnika iz kretona z belo prevleko
- 2 manjša naslonjača iz kretona z belo prevleko
- 1 pručica iz kretona z belo prevleko
- 1 tnaletna mizica s prevleko iz kretona
- 1 delovna mizica
- 2 regala
- 2 kotni polici
- 1 košara za papir
- 1 pisalna miza
- 1 trstni stol iz japonskega bambusa
- 2 stebra
- 1 posoda za cvetlice iz porcelana
- 1 marmorna vaza z golnbom
- 1 stensko ogledalo v pozlačenem okvirju
- 1 pozlačen bronasti lestenec
- 1 miza s predalom
- 2 omari z ogledalom
- 2 posteljni ogrndji
- 1 predelna stena z zavesami iz kretona
- 2 nočni omarici
- 1 zaprta umivalna mizica in umivalni pribor
- 1 dvojni predalnik
- 1 obešalnik za obleke
- 1 viseča svetilka na poteg
- 1 lakirani stol
- 1 pljuvalnik
- 1 izrezljani Kristus
- 1 slika Madone
- 1 ura
- 1 izrezljana nmarica s ključavnico

- 1 konzola s kipci
- 4 različne slike v okvirjih

Toaletna soba:

- 1 švedska peč s priborom
- 1 vaza na peči
- 1 zavesa s karniso in vrvico
- 1 rjava usnjena zofa
- 2 predalnika
- 1 švicarski stol s prevleko iz ripsa
- 1 umivalna miza z marmorno ploščo
- 1 umivalna mizica s priborom
- 1 stensko ogledalo
- 1 steklena viseča svetilka
- 1 oljna slika v okvirju
- 1 pljuvalnik
- 1 vodno stranišče
- 1 toaletno ogledalo

Salon:

- 1 marmorni kamin s priborom
- 5 zelenih zaves iz ripsa s karnisami, vrvicami in zagrinjalom
- 1 zofa iz zelenega ripsa
- 6 naslonjačev
- 1 salonska miza
- 2 stebra
- 2 vazi iz alabastra
- 2 bronasti svetilki
- 1 kaminska ura s pokrovom
- 1 mizica
- 1 giridon
- 5 bakrorezov v zlatih okvirjih
- 3 preproge ob zofi
- 2 stenski ogledali v zlatem okvirju
- 1 pokal iz alabastra
- 1 starobeneški stekleni lestenec
- 1 starobeneška steklena miza
- 1 salonska omarica
- 2 izrezljani mizi s ploščo
- 3 okenske blazine
- 1 knjižna omara s steklenimi vrati
- 1 pljuvalnik
- 1 slika v zlatem okvirju

Poleg omenjenih so bili v prvem nadstropju še naslednji prostori: predsoba (z 9 kosi opreme), jedilnica (32), soba spletične (14), garderobna soba (7), dve sobi za goste (19, 25) in terasa (36, od tega 23 posod za cvetje).

Celotno podobo gradu in okolice zaokrožijo še prostori v podprtiličju in poslopja na dvorišču: veranda, paviljon, skladišči za vrtno potrebščine in drva, vinska klet ter štirje kletni prostori za jedila in pivo z ledenico. Na dvorišču so bili (v več stavbah) remiza, prostor za sedla, skladišče zalog in hlevi s poselskimi prostori ter kapela in rastlinjak.

Preučevalec kulturnega razvoja bo v notarskih fondih našel podatke o delovanju tiskarne: 19.

septembra 1940 so člani zadruga Mohorjeve tiskarne v Celju le-to spremenili v družbo z omejeno zavezo. Bolj kot to so zanimivi nekateri od njenih družabnikov: dr. Lambert Ehrlich, univerzitetni profesor, dr. Fran Kotnik, ravnatelj Mohorjeve tiskarne in knjigarne v Celju, dr. Fran Cukala, stolni dekan v Mariboru, Fran S. Finžgar, župnik v pokoju v Ljubljani, dr. Ivan Tomažič, škof v Mariboru (z deleži po 15.000 din), dr. Gregor Rožman, škof v Ljubljani, Anton Cestnik, profesor v pokoju v Celju in Peter Jurak, opat v Celju (z deleži po 5000 din).⁴ Tovrstnega raziskovalca bi utegnili pritegniti tudi spisa, ki hranita podatke o delovanju kinematografa (zapisnik občnega zbora kinematografa Union v Celju)⁵ ali posamezne utrinke iz življenja kulturnega ustvarjalca (dr. Josip Ipavec proda nepremičnine).⁶

Največ dela notarsko gradivo prav gotovo nudi raziskovalcu gospodarskega razvoja posameznega teritorija ali panoge. Glede slednjega zasledimo v notarskih fondih največ podatkov o industriji in trgovini, manj o obrti, medtem ko so ostale dejavnosti, kot npr. premogovništvo ali pridobivanje elektrike, omenjene le poredko.

Notarji so sestavljali družbene pogodbe, pisali zapisnike občnih zborov družb in izdelovali listine o prenosih lastniških pravic. Glavne podatke o posameznih gospodarskih subjektih (datum ustanovitve, sedež, dejavnost, lastnika in spremembe v višini kapitala) sicer dobimo, če so ohranjeni, v registrih okrožnih kot trgovskih sodišč (med listinami, ki so jih hranili kot prilogo registru, je moč najti tudi prepise notarskih spisov), v mnogovrstnih statistikah in poročilih različnih provenienc so nam na voljo zbirni podatki, vendar nam o njih povedo še mnogo več družbene pogodbe, izdelane ob ustanovitvi tovarne, trgovine, elektrarne, obrti, ... Vsebujejo namreč podatke o pogojih poslovanja, o organih družbe, o pravicah in dolžnostih poslovođe (konkurenčna prepoved), o načelih delitve dobička, o vpogledu družabnikov v poslovanje, o sklicevanju in pristojnostih občnega zbora, o postopkih pri prenehanju in likvidaciji itd.

Preučevalcem razvoja gospodarstva notarsko gradivo nikakor ne pomeni najpomembnejšega vira, vendar je lahko dobrodošel dodaten izvor podatkov. Ker so dokumenti posameznega notarja nastajali za omejen teritorij, nas pogostost pojavljanja zapisov o določeni dejavnosti opozori na njeno zastopanost in pomen v posameznem območju. Lep tovrsten primer nam ponudi večje število zapisov o družbah, katerih predmet poslovanja je bila trgovina s hmeljem, ki so nastale in delovale v Žalcu, središču pridobivanja hmelja. Tu je imela sedež l. 1902 ustanovljena zadruga I. štajersko skladišče za hmelj, po propadu Avstro-Ogrske preimenovana v trgovino

s hmeljem. L. 1938 se je iz zadruga preoblikovala v družbo z omejenim jamstvom in iz tega časa je ohranjen dokument, ki daje podrobnejšo sliko o njej⁷. Družbeno pogodbo Hmeljarne, I. jugoslovanskega zavoda za vkladanje in konzerviranje hmelja, družbe z omejeno odgovornostjo, je 30. novembra 1938 podpisalo 61 družabnikov, vsi dotedanji člani zadruga z istim imenom. Med njimi je bilo največ posestnikov, a tudi štirje podjetniki, dva učitelja, po en stavbenik, hotelir, gostilničar, sodnik, general v pokoju in trgovka. Delež so pri družbi imeli tudi društvo kmetovalec iz Gotovelj, Savinjska posojilnica v Žalcu, r.z.z o.j. in Celjska posojilnica, d.d. Osnovno premoženje družbe so cenili na 1.768.809,18 din (nepremičnine 1.000.000, pritikline 760.000 in premičnine 9.809,18 din). Po odbitku pasiv v višini 1.034.809,18 din je ostalo 734.000 din kot vsota vseh poslovnih deležev bivših zadružnikov, sedaj družabnikov. Te so prenesli v novoustanovljeno družbo, poleg tega pa še znesek gotovine, enak višini omenjenih deležev. Vsota obeh delov, prenesenega in gotovinskega, je predstavljala deleže družabnikov v osnovni glavnici (1.468.000). Njihova višina je bila različna. Največji delež glavnice je bil last Savinjske posojilnice (446.000 din), sledili so Celjska posojilnica in inž. Hans Jeschounig iz Arje vasi s po 80.000 ter Frideri Širca in dediči Franca Robleka s po 58.000 din. Največ družabnikov (38) je imelo deleže v višini od 2000 do 4000 din.

Namen družbe je bil:

1. obdelava nabranega hmelja in njegova prodaja
2. izplačila predujma na vkladani hmelj
3. nabava za kmetovanje potrebnih predmetov in prodaja kmetijskih pridelkov
4. nabava potrebščin za obdelavo nabranega hmelja
5. ustanavljanje podružnic z istim predmetom poslovanja.

Načelstvo družbe je sestavljalo 5 poslovodij, ki so iz svojih vrst volili načelnika in podnačelnika. Nadzor nad poslovanjem družbe je opravljalo 8 članov, izvoljenih na občnem zboru, ki so ga sestavljali vsi člani družbe in je predstavljal njen najvišji organ.

Poleg omenjene so v dokumentih celjskih notarjev izpričane še tri družbe s sedežem v Žalcu, katerih predmet poslovanja so bili nakup, predelava za trg in prodaja hmelja.

Slovenija, jugoslovanska hmeljarska eksportna družba⁸.

Njena ustanoviteljica sta bila oče in sin, soimenjaka Vinko Vabič st. in ml., trgovca in posestnika iz Žalca, avgusta 1921. Višina kapitala

ob ustanovitvi je bila 250.000 din. Poslovati je prenehala maja 1940.

Heil, hmeljarska eksportna družba⁹

Ustanovila sta jo Franc Pikel, hotelir in veleposestnik, ter Ivan Virant, trgovec in gostilničar, oba iz Žalca, v avgustu 1927. Osnovna glavnica je bila vredna 250.000 din, vsak družabnik je od tega prispeval po 45.000 din v gotovini, ostanek je prvi pokril z vrednostjo prostorov v zgradbi bivše pivovarne v Žalcu, katerih lastnik je bil, s pogodbami, ki so se nanašale na predelavo v teh prostorih in s pogodbami s pivovarno Union, drugi pa s pogodbami za dobavo hmelja »znanim tvrdkam«. L. 1941 je družba sprožila postopek likvidacije, s pripombo, da dejansko že nekaj let ni poslovala.

Styria, trgovina s hmeljem¹⁰

Med omenjenimi družbami je ta delovala najkrajši čas, zelo verjetno je obstajala le formalno. Javna trgovska družba A. Loebel & Glaser iz Žatca (ČSR) in Ernest Krakenberger, trgovec iz Pariza, sta preko pooblaščenec do podpisa družbene pogodbe julija 1934 sicer že vplačala vsak po 50.000 din osnovne vloge, vendar družba verjetno ni zaživela, saj je s sklepom občnega zbora v februarju naslednjega leta prešla v likvidacijo.

Opombe

- 1 Žarko Bizjak, Gradivo notarskih fondov, Arhivi, letnik X, štev. 1-2, Ljubljana 1987, str. 44-46; omenjeni članek pri naštevanju števil o ohranjenem notarskem gradivu v slovenskih arhivih ni upošteval 21 notarskih fondov (14 tekočih metrov), ki jih je že tedaj hranil Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), do danes pa se je njihova količina pomnožila že na okoli 40 tekočih metrov.
- 2 Za delo na področju celjskega okrajnega sodišča sta bila od l. 1850, ko je bil izdelan prvi notarski red, predpisana dva notarja. Najstarejše ohranjeno gradivo je iz l. 1855.
- 3 ZAC, OSC, fasc. 293, notar Meritz Sajovitz, spis štev. 9285; posestvo samo je bilo ocenjeno na 26.538, omenjeni predmeti pa na 6470 goldinarjev.
- 4 ZAC, OSC, fasc. 283, notar dr. Ivan Stojan, spisa štev. 1171 in 1172.
- 5 ZAC, OSC, fasc. 281, notar dr. Ivan Stojan, spis štev. 613.
- 6 ZAC, OSC, fasc. 257, notar Lovro Baš, spis štev. 37.976.
- 7 ZAC, OSC, fasc. 236, notar Frane Burger, spis štev. 911.
- 8 ZAC, OSC, fasc. 277, notar Jurij Detiček, spis štev. 35.909; fasc. 238, notar dr. Ivan Stojan, spis štev. 1113.
- 9 ZAC, OSC, fasc. 237, notar France Burger, spis štev. 1203; fasc. 283, notar dr. Ivan Stojan, spis štev. 1229.
- 10 ZAC, OSC, fasc. 280, notar dr. Ivan Stojan, spisa štev. 218 in 302.